

ВІДНОВЛЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Любов Яценко, центр економічних і соціальних досліджень НІСД

Війна суттєво впливає на вітчизняний ринок праці, де спостерігаються значні коливання та зміни. Виклики невизначеності в умовах війни, звуження поля прикладання праці, його структурні та якісні зміни, масштабні потоки вимушених переселенців і мобілізація поглибили проблеми у сфері зайнятості. Попри поступову адаптацію економіки до нових умов функціонування, в Україні зберігається високий рівень безробіття. За оцінками дослідницької агенції «Info Sapiens», у січні 2024 р. показник безробіття становив 17 %. Проблеми використання робочої сили загострюються в умовах поглиблення сформованих дисбалансів на ринку праці. Станом на 1 січня 2024 р. загальна чисельність безробітних, зареєстрованих у Державній службі зайнятості (ДСЗ), становила 96,1 тис. осіб (серед них понад 40 % мають вищу освіту) за наявності 40,2 тис. одиниць вакансій. Протягом 2023 р. мали статус безробітних 483,2 тис. осіб проти 867,6 тис. осіб – у 2022 р., з них у 2023 р. працевлаштовано 160,1 тис. осіб та пройшли професійне навчання 32,9 тис. осіб, у 2022 р. відповідно – 248,8 тис. осіб та 46,6 тис. осіб¹.

Упродовж 2023 р. на ринку праці традиційно відбувалися сезонні коливання, а як загальну тенденцію варто відзначити суттєве збільшення попиту на робочу силу. Лівову частку попиту на ринку праці у 2023 р. сформували роботодавці з Київської, Дніпропетровської, Львівської, Одеської та Харківської областей. Також у 2023 р., порівняно з 2022 р., відбувся значний приріст кількості вакансій у прифронтових областях країни: у Миколаївській – на 77,5 %; у Чернігівській – на 57,2 %; у Сумській – на 53 %; у Запорізькій – на 25,9 %².

Питання задоволення потреб економіки в робочій силі та адаптації сфери зайнятості до умов війни набуває дедалі більшої актуальності з плином часу, оскільки затяжна війна вносить суттєві зміни у функціонування економічної системи в цілому та ринку праці зокрема. Заходи державної політики в період військової агресії РФ спрямовуються на формування гнучкості трудової сфери та забезпечення зайнятості, що виявляється в поступових позитивних зрушеннях. Зокрема, у 2023 р. удосконалено механізм надання компенсацій роботодавцям за працевлаштування окремих категорій безробітних, а також працевлаштування безробітних на нові робочі місця в суб'єктах малого підприємництва. За рік за компенсаційними програмами працевлаштовано 5 тис. безробітних. У 2023 р.

¹ Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/view>

² Річні підсумки аналізу показників національного ринку праці у 2023 році. Національне агентство кваліфікацій. URL: <https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacionalnogo-rinku-praci-u-2023-roci>

роботодавцям компенсовано витрати на оплату праці за працевлаштування 14 тис. внутрішньо переміщених осіб. Також у 2023 р. ухвалено позитивні рішення щодо надання мікрогрантів на заснування та розвиток бізнесу майже 10 тис. отримувачам, якими передбачено створення 20,6 тис. нових робочих місць. У рамках проєкту «єРобота» у квітні 2023 р. запроваджено грантову програму на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей. У 2023 р. ухвалено позитивні рішення щодо надання грантів 226 отримувачам, якими передбачено створення 463 нових робочих місця.

За даними «Work.ua», станом на січень 2024 р., як порівняти з лютим 2022 р., за кількістю пропозицій роботи ринок праці відновився на 93 %. Але *відновлення відбувається нерівномірно в регіональному розрізі*. Порівняно з довоєнними показниками, найбільше зросла кількість вакансій у таких областях: Закарпатській (155 %), Івано-Франківській (146 %), Хмельницькій (125 %), Львівській (123 %), Вінницькій (120 %), Рівненській (118 %) та Чернівецькій (116 %). За абсолютною кількістю пропозицій роботи незмінними лідерами є: Київська (30 913 вакансій), Львівська (8 473), Дніпропетровська (8 452), Одеська (5 752) та Харківська (3 347) області³. У зазначених областях зосереджено 63 % від усіх вакансій (*рис. 1*).

³ Ринок праці оживає: у січні зростали зарплати, кількість шукачів і конкуренція. Work.UA. URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3234>

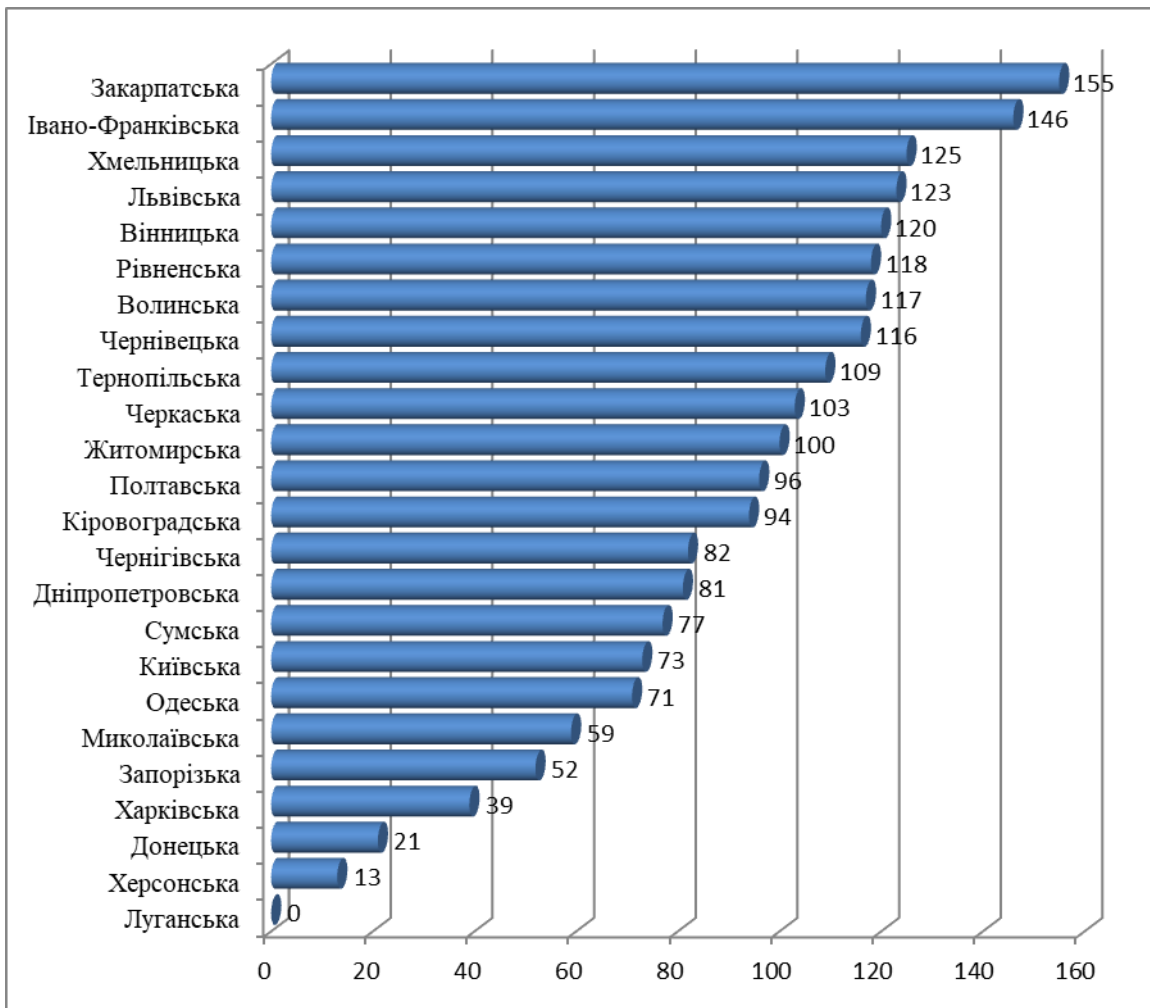

Рис. 1. Відновлення регіональних ринків праці України за кількістю вакансій (січень 2024 р. до лютого 2022 р.), %

Джерело: складено за даними «Work.ua».

Згідно із даними сервісу «Opendatabot», в Україні стає більш поширеною самозайнятість. Так, у 2023 р. було відкрито понад 300 тис. нових ФОПів (кількість нових бізнесів перевищила показники 2021 р. на 7%), тоді як нових компаній відкрито на третину менше, ніж у 2021 р. Але заснування нових бізнесів все ж сприяло збільшенню робочих місць. За кількістю нових підприємців та компаній лідерами минулого року стали м. Київ, Дніпропетровська та Львівська області, на які припадає майже половина реєстрацій нових справ⁴. Таким чином, вітчизняний бізнес в умовах воєнного часу демонструє сформований запас стійкості, що дозволяє йому вижити в складних умовах, розвиватись, зберігати робочі місця.

Підприємства перебувають у стані постійної адаптації, вибудовуючи нові стратегії найму, орієнтовані на гнучкість і швидку реакцію на ситуацію. Проте тривалість періоду руйнації, невизначеність та поширення загрозливих тенденцій в умовах війни унеможливають їх нормальне функціонування. За даними опитування Американської торговельної палати, найголовнішими проблемами ведення і розвитку бізнесу в Україні і

⁴ Понад 300 тисяч нових ФОПів відкрилося у 2023 році. Оpendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/foponomics-2023-12>

далі є: безпека та захист співробітників (91 %); російські ракетні атаки на критичну інфраструктуру та бізнес-активи (66 %); здоров'я та психічний стан співробітників (65 %); економічна та споживча рецесія (45 %); обмежений доступ до електроенергії, водопостачання, мобільного зв'язку, теплопостачання (44 %). Також представники малого та середнього бізнесу зазначають збільшення тиску з боку державних органів і регуляторні виклики⁵. Такі проблеми більшою чи меншою мірою притаманні всім без винятку регіонам України.

Експерти Центру економічного відновлення виокремили основні виклики розвитку бізнес-середовища залежно від розташування регіонів:

- *прифронтові регіони* потерпають від фізичної руйнації та скорочення населення;
- *регіони відновлення* – від руйнації та отриманих збитків бізнесу від війни, відтоку населення та падіння споживчого попиту;
- так звані *допоміжні регіони* – через втрату доступу до морського експорту, погіршення логістичних ланцюгів та вимушену економічну переорієнтацію;
- *віддалені регіони* – через брак інформації про можливості розвитку, дефіцит кадрів та освітньо-кваліфікаційні диспропорції на ринку праці, слабкість системи перекваліфікації шукачів роботи⁶.

Зазначені проблеми гальмують процеси відновлення регіональних ринків праці.

На відбудову і розвиток регіональних ринків праці в період війни суттєво впливають територіальні переміщення українського бізнесу. З початку повномасштабного вторгнення до початку грудня 2023 р. 7 820 українських компаній залишили регіон постійної реєстрації (840 підприємств релоковані в рамках урядової програми), 27 % з них виїхали з Києва, 11 % – з Дніпропетровської області, по 8 % – з Донецької та Одеської, 6 % – з Харківської. Водночас 22 % від загальної кількості релокантів перемістилися до Києва, попри воєнні загрози та близькість до лінії фронту по 10 % компаній – до Харківської та Одеської областей. Значна частина релокованих підприємств розмістилась у західних регіонах, що збільшило там імовірність працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб і місцевих фахівців⁷. Починаючи з другої половини 2023 р., спостерігався *відплив релокованих підприємств*. Наприклад, тільки в Чернівецькій області їх зменшилося на третину⁸. Багато підприємств із зазначених та інших регіонів релокувалися в прифронтові райони, де кількість вакансій усе ще значно менша за довоєнні показники.

Масштабна вимушена міграція працездатного населення за межі країни, мобілізація до лав ЗСУ, поглиблення освітньо-професійних диспропорцій на ринку праці та нерівномірне його відновлення як у географічному, так і галузевому вимірі спричинили нестачу кваліфікованих кандидатів на працевлаштування на регіональних ринках праці.

⁵ Опитування Американської торговельної палати в Україні та Сіті Україна. Ведення бізнесу в воєнній Україні. Вересень 2023. Американська торговельна палата. URL: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2023/09/AmCham-Citi-Survey_Doing-Business-in-Wartime-Ukraine-UA.pdf

⁶ Регіональний бізнес в Україні: досвід, можливості та перешкоди. Київстар Бізнес. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/regionalnij-biznes-v-ukrayini-dosvid-mozhливosti-ta-pereshkodi>

⁷ 7820 компаній переїхали по Україні від початку повномасштабного вторгнення. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war-2>

⁸ На Буковині майже на третину зменшилась кількість релокованих підприємств. *Укрінформ*. 2024. 31 січ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3820445-na-bukovini-majze-na-tretinu-zmensilas-kilkist-relokovanih-pidpriemstv.html>

За повідомленням «Work.ua», значна кількість роботодавців у 2023 р. потерпали від дефіциту кадрів. Наприклад, у Закарпатській та Івано-Франківській областях до повномасштабної війни в багатьох населених пунктах спостерігалася нестача робочих місць. На початок 2024 р. ринок праці в цих областях відновився відповідно на 155 % та 146 % робочих місць за рахунок релокованих підприємств та створення нових виробництв на віддалених від лінії фронту територіях. Тобто вакансій тут стало значно більше, ніж до повномасштабного вторгнення, але кандидатів на заміщення вакансій все одно не вистачає. Подібна ситуація склалась і в інших західних областях. Від дефіциту кадрів також потерпають роботодавці у прифронтових регіонах, де складнощі з наймом робітників пов'язані із відносним знелюдненням територій.

За даними «Work.ua», найвища конкуренція серед шукачів у 2023 р. стабільно спостерігалась у Київській, Харківській та Вінницькій областях. Цікаво, що з-поміж лідерів лише у Вінницькій області кількість пропозицій роботи більша, ніж до повномасштабного вторгнення. Натомість найнижча конкуренція була у Закарпатській, Чернівецькій та Херсонській областях.

Офіційна статистика Державної служби зайнятості свідчить про збереження невідповідності кількісних та якісних характеристик попиту та пропозиції робочої сили в регіонах та регіональних відмінностей щодо глибини таких диспропорцій. Станом на 1 січня 2023 р. найбільша кількість зареєстрованих безробітних була у Запорізькій, Дніпропетровській та Сумській областях. Лідерами за пропозицією вакантних робочих місць є Львівська, Дніпропетровська та Київська області (рис. 2). На 1 вакансію припадало від 1 до 20 безробітних. Львівська область у 2023 р. була єдиною, де кількість вакансій перевищила чисельність офіційно зареєстрованих безробітних⁹.

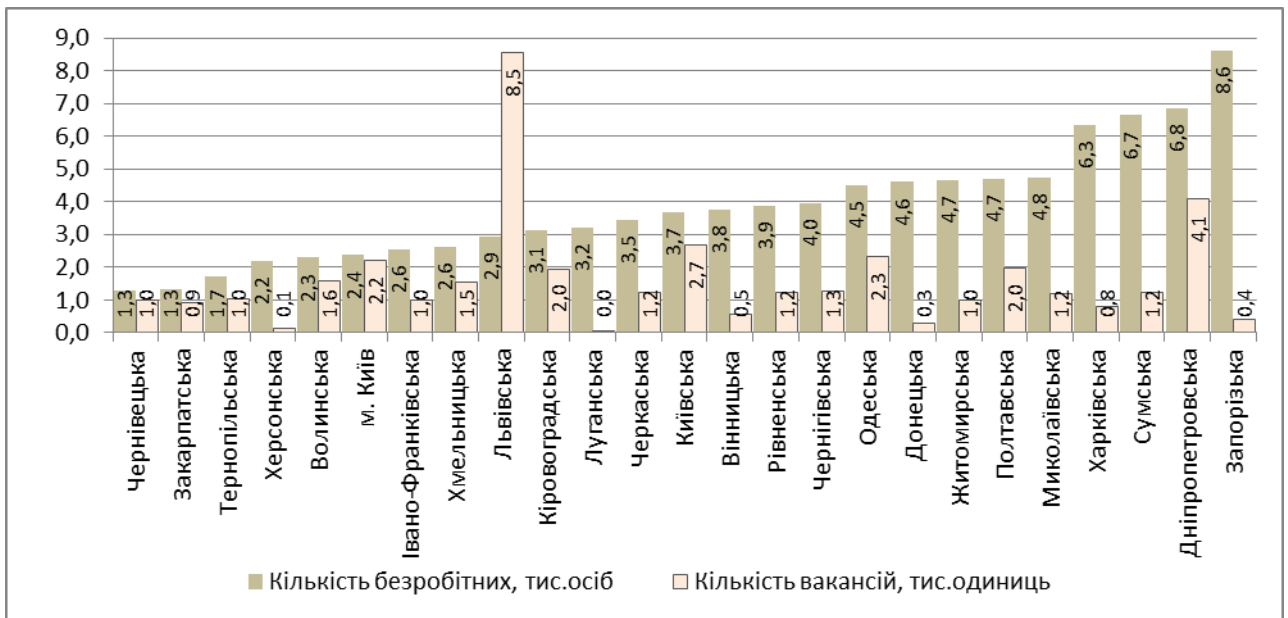

Рис. 2. Кількість шукачів роботи та вакансій станом на 1 січня 2024 р.

Джерело: складено за даними ДСЗ.

⁹ Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/view>

Офіційна статистика свідчить, що в областях, де збережено, відновлено чи створено найбільше робочих місць та відбувалось активне залучення безробітних до професійного навчання та перенавчання, у 2023 р. спостерігалася вища результативність політики щодо скорочення числа безробітних. Окрім західних, до групи областей з найвищим рівнем працевлаштування ввійшли Дніпропетровська, Вінницька та Житомирська області (рис. 3).

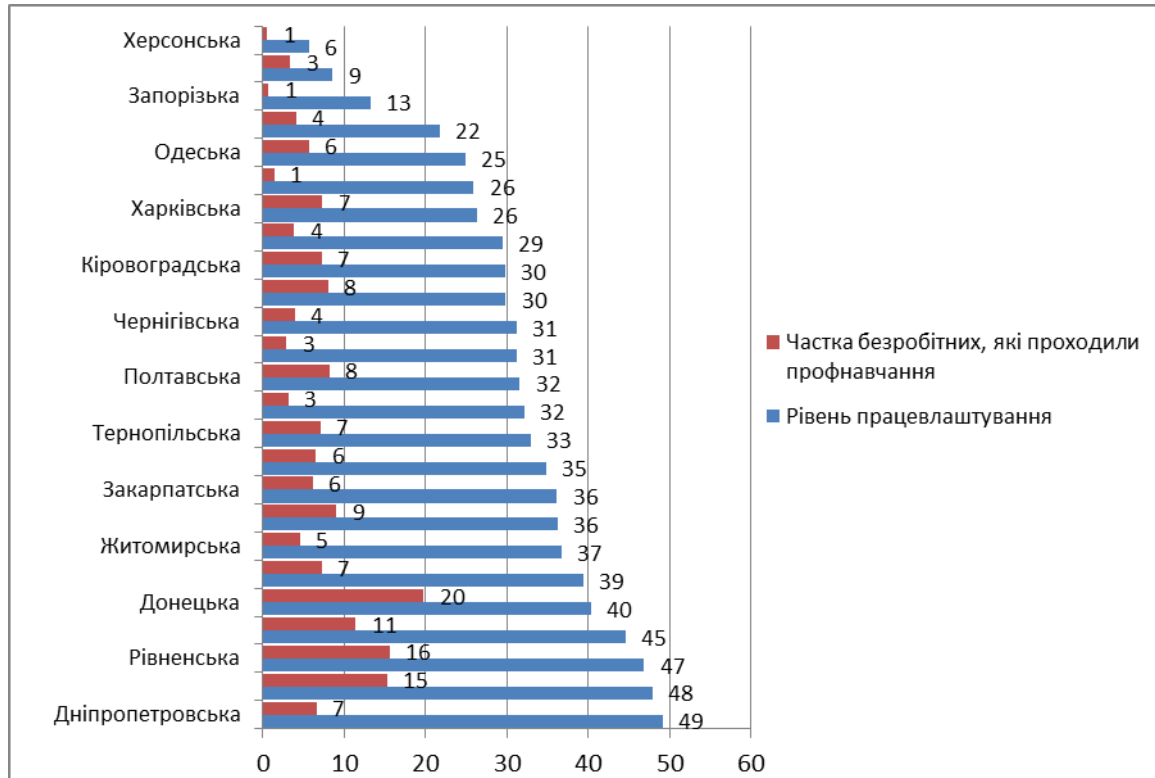

Рис. 3. Рівень працевлаштування та залучення безробітних до профнавчання у 2023 р., %.

Джерело: розраховано за даними Державної служби зайнятості.

Водночас офіційна статистика щодо чисельності безробітних не відтворює ситуацію в країні повною мірою, оскільки не має даних про осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Крім того, частина безробітного населення не реєструвалася в службах зайнятості. Майже чверть офіційно зареєстрованих безробітних в Україні є працездатним населенням віком до 35 років. Варто зазначити, що число офіційно зареєстрованих безробітних молодого віку в період війни зменшилось унаслідок зняття з обліку тих, котрі мігрували за кордон (серед вимушених мігрантів приблизно 78 % – найбільш продуктивного віку – 18–40 років) та за рахунок мобілізації до лав ЗСУ. Найбільшу чисельність безробітних молодого віку зареєстровано в Дніпропетровській (12,2 тис. осіб), Львівській (7,5 тис.) та Київській (7,4 тис.) областях (рис. 4).

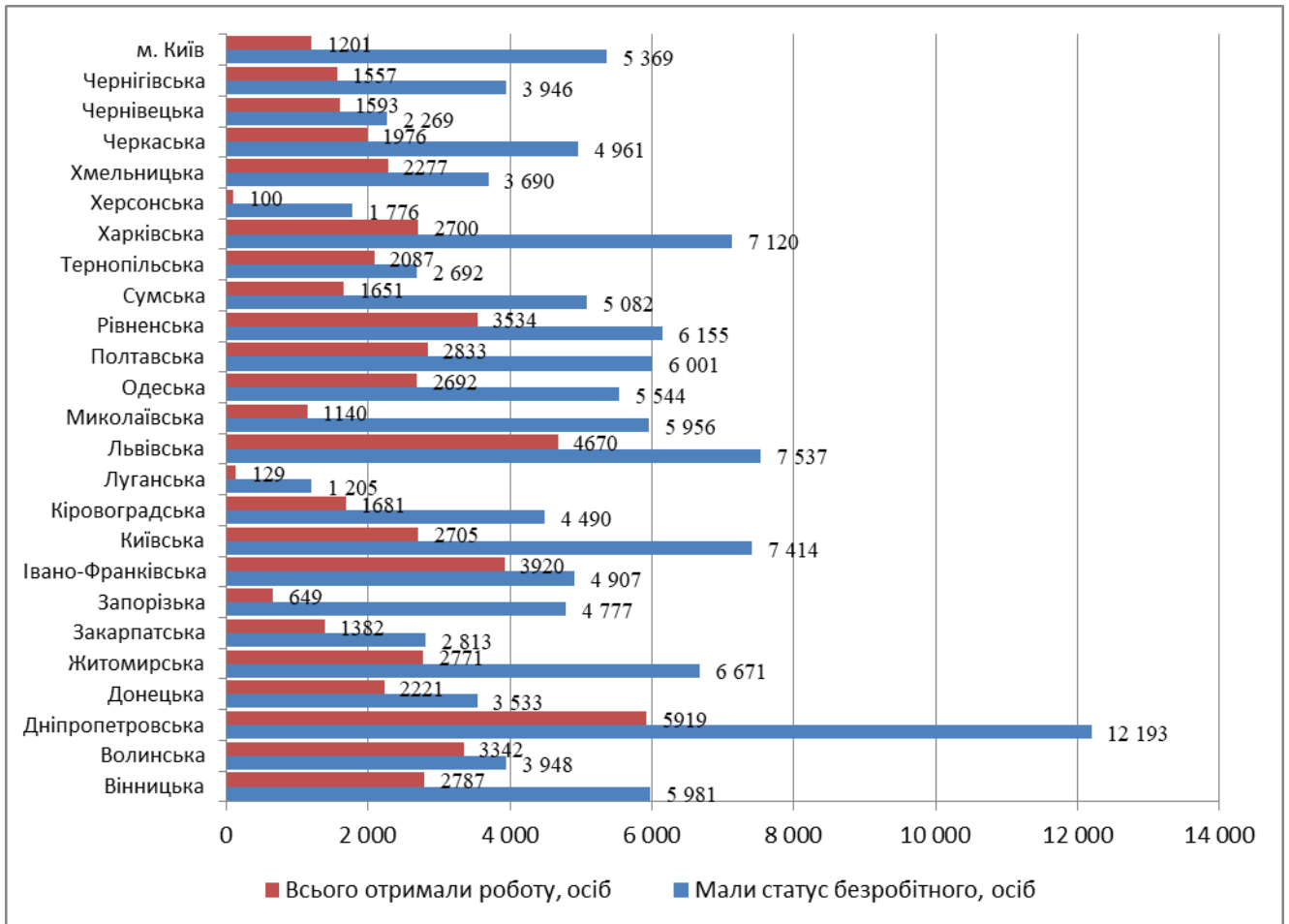

Рис. 4. Кількість безробітних та працевлаштованих у віці до 35 років у 2023 р.

Джерело: складено за даними Державної служби зайнятості.

Попри активну діяльність ДСЗ щодо залучення молоді в поле зайнятості, показники рівня працевлаштування зазначеної вікової категорії залишаються невисокими. Молодь під час пошуку роботи стикається з характерними переважно для цієї вікової категорії проблемами, як-от: відсутність досвіду й навичок професійної адаптації; соціальна незрілість і незахищеність; невідповідність першого робочого місця рівню та якості отриманих професійних знань; високі вимоги роботодавців до професійних компетенцій та невідповідність запитів перших реальним професійним обов'язкам; невідповідність умов роботи очікуванням шукачів тощо. Усе це суттєво посилює напруженість на ринку праці серед молодіжного сегмента. Невирішеність проблем у сфері зайнятості молодих осіб, – а це чверть від загальної кількості населення працездатного віку, – призводить до часткової втрати та погіршення якості трудового потенціалу держави, ускладнює забезпечення динамічного економічного зростання, посилює соціальну напруженість у суспільстві, зумовлює зміни ціннісних орієнтацій у бік поширення тіньової зайнятості.

В умовах підвищеної турбулентності на ринку праці проблеми, пов'язані з пошуком якісних робочих місць, ускладнюються нестачею вмотивованості працівників. Основа такої мотивації – регулярний стабільний дохід. Пропонований роботодавцями рівень оплати праці в нашій країні не завжди відповідає очікуванням шукачів роботи. За даними офіційної статистики, середній розмір заробітної плати у вакансіях у 2023 р. порівняно з

попереднім роком зріс на 14,6 % та становив 11 559 грн. Але заробітна плата сьогодні залежить від багатьох факторів: науково-технічного, організаційного, економічного, фінансового, соціального характеру та має регіональні відмінності.

На регіональні відмінності значною мірою впливають розміщення економічної та соціальної інфраструктури й збереження високої диференціації заробітної плати в міжгалузевому та міжпрофесійному рівнях. Значно впливають на вартість робочих місць конкуренція за робочі місця на регіональних ринках праці та зростання попиту на окремі професії у реаліях війни. Так, протягом 2023 р. зросла заробітна плата у будівельників, особливо у звільнених та прифронтових регіонах, адже збільшилась потреба у виконанні робіт з відбудови постраждалих міст, зведенні будинків, відновленні інфраструктури у звільнених громадах¹⁰. На 13 % порівняно з 2022 р. зріс попит на водіїв усіх видів доставок (локальних, міжміських, габаритних міжнародних), логістики продуктових мереж та водіїв спецтехніки. Заробітна плата цієї категорії вакансій збільшилась на 11 %. Одним із головних факторів, що впливає на заробітну плату, є зростання попиту на послуги представників професій «синіх комірців» (представників робітничих професій, пов'язаних переважно з фізичною працею), електриків та електротехніків, механіків та технічних робітників через структурні зміни в економіці й збільшення використання техніки та машин у різних галузях економіки, потреби відновлювальних робіт.

У підсумку в 2023 р. амплітуда міжрегіонального коливання розміру середньої заробітної плати у вакансіях становила 6 570 грн. Вищою за середній рівень по Україні була зарплата лише в 7 областях. З точки зору розмірів трудових доходів найпривабливіші пропозиції вільних робочих місць були у Херсонській, Львівській, Хмельницькій, Київській, Черкаській і Дніпропетровській областях. Найнижчі середні зарплати у вакансіях у 2023 р. зафіксовано в Луганській, Вінницькій та Сумській областях, де рівень показника був меншим на 30 %, ніж в областях з найвищим рівнем зарплат (*рис. 5*).

¹⁰ Фахівців яких професій найбільше шукають на ринку праці. Olx. URL: <https://blog.olx.ua/34557/fahivciv-jakih-profesij-najbilshe-shukajut-na-rinku-praci>

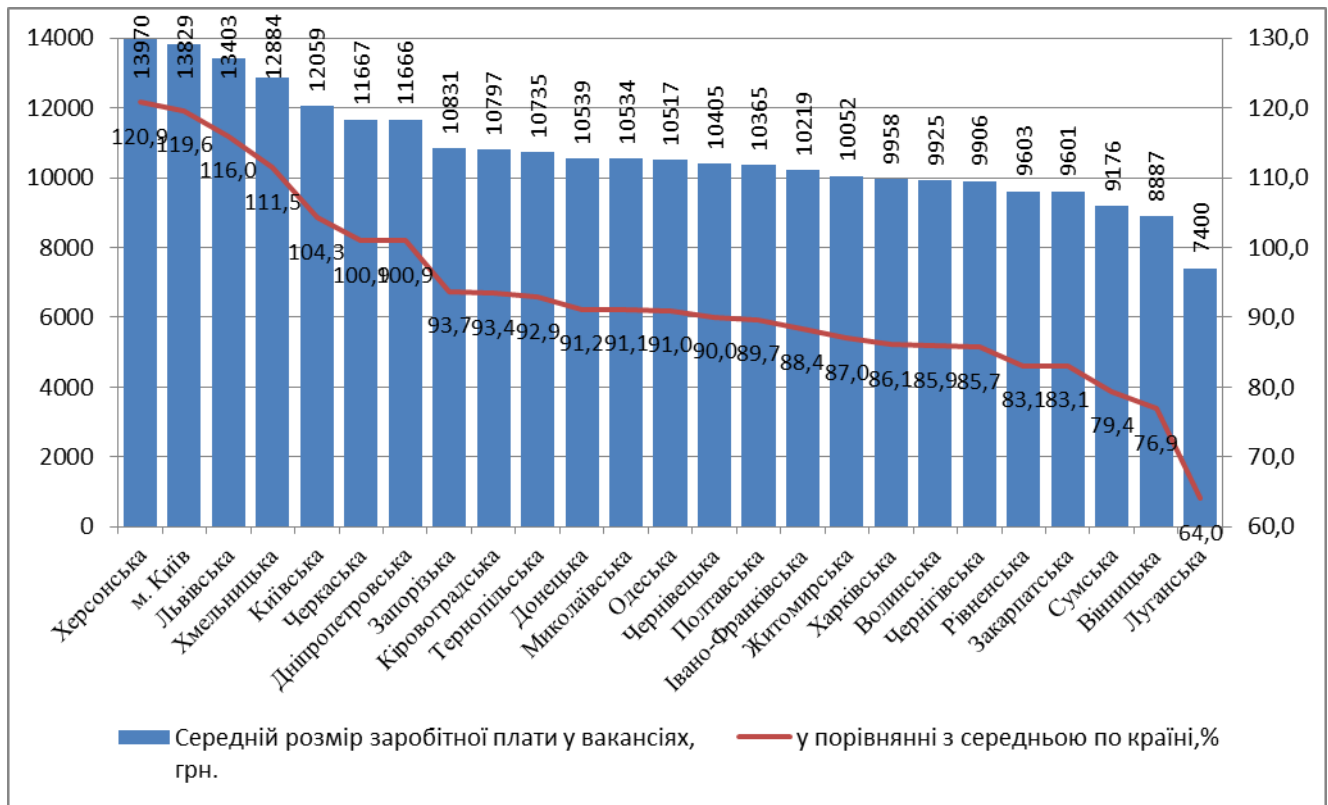

Рис. 5. Середній розмір заробітної плати у вакансіях (ліва шкала) та його відношення до середнього значення по Україні (права шкала) у регіонах України в 2023 р.

Джерело: складено за даними Державної служби зайнятості.

Отже, зміни, спричинені повномасштабною збройною агресією РФ проти України, позначаються на функціонуванні ринку праці України в цілому та його регіональних сегментах зокрема, поглиблюють проблеми диспропорційності та розбалансованості. Рівень відновлення регіональних ринків праці залежить від низки факторів, якими є: віддаленість від лінії фронту; зміна ємності ринку праці внаслідок релокації бізнесу, підприємницької активності; результативність політики сприяння зайнятості та стимулювання розвитку бізнес-середовища; міграція робочої сили; сформований у регіоні запас стійкості ринку праці та забезпечення мобільності робочої сили тощо.

Подальша стабілізація регіональних ринків праці в умовах війни та повоєнної відбудови потребує: реалізації низки заходів, орієнтованих на відновлення, розвиток та модернізацію бізнес-середовища; формування адаптивності робочої сили; навчання найбільш конкурентним професіям, максимального залучення в трудову сферу внутрішньо переміщених осіб; ефективності дій щодо працевлаштування молоді, використовуючи успішно впроваджені кейси інших країн Європи; збільшення нових якісних робочих місць завдяки відкриттю нових індустріальних парків з метою алокації нових бізнесів та зростання масштабів діяльності вже переміщених виробництв; активізації діяльності центрів підтримки підприємництва; надання консалтингової підтримки підприємницьким ініціативам; запровадження державних програм відновлення бізнесу та механізмів страхування воєнних ризиків; реформування підходів до державного замовлення, що допоможе протидіяти структурному безробіттю та зменшенню кадрового дефіциту тощо.